

Határtalan határok

Jubileumi Tudományos Nemzetközi Konferencia, Dobogókő (2008. október 26–27.)

PRINZ GYULA (1944) így ír a határokról: „A határ az esetek többségében széles sáv (limes), azonkívül két területegység közös határsávja, melyen belül van a politikai küzdelem eredménye a határvonal (finis)”. A természetes ország- vagy régióhatárok általában alacsonyabb népesség- és településsűrűségű, ritkább „szövetű” sávok, míg az államok és a különféle közigazgatási egységek határai a hatalmi osztozkodás során kialakult, kierősztolt, merev, vonalszerű képződmények. Közép-Európa térképére pillantva – némi földrajzi és történelmi jártassággal – könnyen megállapíthatjuk, hogy a „limes”-ek és a „finis”-ek mennyire távol esnek egymástól. A XX. század közepén véglegesült politikai határok megbontották a földrajzi terek egységét, szétszabdalták a történelmi fejlődés során kialakult gazdasági és kulturális kapcsolatokat, a határokat kísérő kontaktzónákban pedig megjelentek a periférikus területek meglehetősen általános és súlyos szimptomái.

A határ menti részek elmaradottsága és gyakorta konfliktusokkal terhelt helyzete Európa nyugati felén sem volt ismeretlen, ám az efféle problémák kezelésének szükségessége csak az 1970-es évek végétől jelent meg prioritásként az Európai Közösség területi politikájában. Az integrációs folyamatok legfőbb eszközévé az államhatárok „légiesítése” vált, mely utat nyitott a térkapcsolatok újrafelműködésének, és egy új, stabilizáló struktúra, az *eurorégió* megjelenésének. A kilencvenes években a kelet- és közép-európai totalitárius rendszerek összeomlása, az államhatárok „felpuhulása”, a nyomás alól felszabadult országok megváltozott piaci orientációja, valamint a határokon átnyúló társadalmi és gazdasági kapcsolatok megélnélküése egyaránt támogatták az Unió regionalizációs törekvéseit is.

A kialakult, merőben új helyzetet a tértudományok művelői számára egyre nagyobb szakmai kihívást jelentett. A kutatók egyre többet foglalkoztak regionális kérdésekkel, és egyre bátrabban nyúltak a határmenté problematikájához is. A határ menti kutatás hamarosan a regionális vizsgálódások önálló aspektusává vált. A halmozódó szakmai anyag és a diskurzus nemzetközivé szélesedése egyre jobban sürgette egy olyan szimpózium összehívását, mely egy asztalhoz ülteti a kutatókat, területfejlesztőket és politikusokat, számba veszi, rendszerezi, összegzi az addig feltárt eredményeket, a konzekvenciákat pedig közvetíti a döntéshozók felé.

Így került sor 1996-ban SZÓNOKYNÉ ANCSIN GABRIELLA és PÁL ÁGNES koordinálásában, a József Attila Tudományegyetem Gazdasági Földrajzi Tanszéke és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszéke közös szervezésében az első, nemzetközi határkutató konferenciára Szegeden. Az élénk érdeklődés és a tudományos tanácskozás kedvező visszhangja azt bizonyította, hogy érdemes a jövőben rendszeressé tenni ezeket a találkozókat.

2008. október 26–27-én az SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszékének támogatásával, SZÓNOKYNÉ ANCSIN GABRIELLA szervezésében, „Határtalan határok” címmel sorozatban az ötödik nemzetközi konferencia került megrendezésre a tárgykörben. A két napos jubileumi rendezvénynek a dobogókői *Manréza Konferenciaközpont* adott otthont. A tanácskozáson harminc regisztrált előadó vett részt, közülük öten a határon túlról (Felvidék, Kárpátalja, Vajdaság) érkeztek.

Az ülés első felszólalója, TÓTH JÓZSEF professzor köszöntőjében méltatta a szervezők kitaró munkáját, mellyel a konferenciasorozat létrehozták. Rámutatott a határ menti kutatások jelentőségére, majd felidézte azok kezdeti erőfeszítéseit. Ezt követően a határ fogalmának jelentésbeli változásairól és a határról, mint térproblematikáról szólt.

A délelőtt során hét plenáris előadás hangzott el. Miért vannak, s miért kellene a hatá-

rok? Miért rosszak személyes élményeink velük kapcsolatban? Az első előadó TÓTH JÓZSEF – kissé rendhagyó módon, talán a „hely szellemének sugallatára” – a határokkal kapcsolatos meditatív jellegű kérdéseit, gondolatait, élményeit (eredeti humorral fűszerezve) osztotta meg az egybegyűttekkel. Felhívta a figyelmet a természetes és társadalmi határok heterogenitására, a határok változékonyságának dinamikájára, valamint a tudatos határpolitika, a határ mindkét oldalát érintő közös tervezés szükségességére.

HAJDÚ ZOLTÁN Kárpátalja és Szlavónia példáján keresztül mutatta be a történeti-politikai határrégiók, mint örök perifériák elmaradottságát, földrajzi problémáit. Megállapítása szerint a Kárpát-medence periférikus területei a XX. század történelmi traumáinak, államterületi átrendeződéseinek következtében új centrumokhoz kerülve szüntelenül fel- vagy leértékelődtek. Úgy véli, tudatosítanunk kell magunkban, hogy ez az átrendeződés szakadatlan, a periférikus fekvés pedig – amennyiben az ott élők tudatosan élik meg, és képesek a maguk javára fordítani a helyzetet (pl. Szászföld, Szepesség) – akár előnyös is lehet. A periféria-előny tudatos kihasználására jó példát mutat a gyorsan fejlődő Nyíregyháza, mely térkapcsolatait a határon túl Szatmár, Ungvár, Eperjes és Kassa irányába fejleszti.

BARANYI BÉLA előadásában rávilágított arra, hogy az európai integráció erősödésének, a schengeni folyamat kiteljesedésének köszönhetően gyökeres változás, egyfajta paradigmaváltás várható a határon átnyúló kapcsolatok jellegének, tartalmának és formáinak átalakulását illetően. Bebizonyosodott, hogy a túlméretezett, transznacionális nagyrégiós modellek működési zavarokkal küzdenek, s újratermelik a halmozottan hátrányos helyzetű térségeket. A határmentiség új dimenzióit mindennekelőtt a kisebb léptékű, konkrét, két-, illetve háromoldalú interregionális együttműködések (kistérség-kistérség, kistérség-város, város-város), mini euróregiók előtérbe kerülése, valamint a nagy- és középvárosok kapuváros-funkcióinak erősödése jelenti.

Mit jelentenek a vallási határok, s a Kárpát-medencében hol húzódnak ezek? Ismerjük-e a magunk és szomszédaink vallási identitását? Tudjuk-e, mit jelent ma Európának az iszlám, és mit jelent az iszlámnak Európa? E kérdésekre keresett választ DÉNES ZOLTÁN, aki a Kárpát-medence vallásföldrajzi és vallástörténeti fejlődését európai kontextusban vázolta fel. Kifejtette, hogy az Árpád-kortól a török hódoltság koráig kialakult, viszonylag egyvetetű katolikus egyházmegye-szervezet a reformáció megjelenésével fellazult, s ettől kezdve nemcsak katonai, hanem kulturális szempontból is ütközőzónává váltunk, nagy vallási kultúrák (latin típusú keresztény, bizánci és szláv ortodoxia, iszlám) tűzvonalába kerülünk. Véleménye szerint a trianoni utódállamok nemzeti identitásának kialakulása együtt járt a szakrális térszerkezet átalakulásával, a mohamedán lakosság mai migrációját pedig természetszerűen követi az iszlám térfoglalása.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN a szerbiai emigráció fél évszázados történetét, következményeit tárta elénk. Meglátása szerint a növekvő munkanélküliség, a romló jövedelmi helyzetből következő migrációs taszítóerő, valamint a karrierépítés keresése egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy sokan elhagyták szülőföldjüket. Ma főként a fejlett európai országok, kisebb részben az USA, Kanada és Ausztrália fogadja a kivándorló, többnyire jól képzett munkaerőt. A magyarországi befogadókészség csökken, de a politikai menekültek valamivel megértőbb fogadtatásban részesülnek, mint a gazdasági megfontolásból érkezők. A Vajdaságot 15 év alatt mintegy ötvenezer magyar hagyta el. A kivándorlás, a demográfiai szerkezet drasztikus megváltozásán túl gazdasági veszteséget is okoz, s tág teret enged a Szerbia fejletlenebb részeiből áttelepülő szerb népesség kolonizációs törekvéseinek.

A globalizációs folyamatnak részben előfeltétele, részben következménye a határok feloldódása. Az elmúlt másfél évtizedben a gazdasági racionalizálás a termelés kiszervezéséhez, széttelepítéséhez vezetett. BOTOS KATALIN a legfrissebb statisztikai adatok segítségével, Kína és India példájával demonstrálta a nemzetközi tőke mozgás globalizációs paradoxonjait. Úgy véli, ellentmondást szül, hogy miközben a fejlett államok határozottan fel-

lépnek a gyermekmunkával előállított termékek nemzetközi kereskedelmi forgalomba kerülése ellen, ugyanezek semmit sem tesznek a társadalombiztosítási rendszert nem működtető, a munkavállalók szociális biztonságával nem törődő országok termékeinek forgalmazása ellen. Ez pl. Kína számára még ma is óriási versenyelőnyt jelent, noha ugyanez – tekintve a preferált, egygyermekes családmódellet – a pillanatnyi dinamikus gazdasági növekedés későbbi lassulásához, majd a kínai gazdaság „bezuhanásához” is vezethet.

A délutáni tanácskozás két szekcióban folytatódott. A „Történelmi múlt” elnevezésű kerekasztal MAJDÁN JÁNOS irányításával végezte munkáját. A szekcióelnök a Körmen–Zalalövő–Muraszombat vicinális vasút építésének történetét, sorsát, mai perspektíváit ismertette. SUBA JÁNOS azoknak a szervezeteknek a létrehozásáról, felépítéséről, munkájáról beszélt, melyek a 20. században a magyar államhatárok kijelölését végrehajtották. NAGY MIKLÓS MIHÁLY hadtudományi és földrajzi szempontból mutatta be államhatáraink szerepét hadtörténelmünk alakulásában. WILHELM ZOLTÁN a himalájai konfliktuszóna létrejöttével, történelmi gyökereivel, főbb eseményeivel és a válságkezelés lehetőségeivel foglalkozott. HORVÁTH ATTILA a modernkori terrorizmus történetét, a terrorszervezetek határon átvélő tevékenységét, s a bűncselekmények globális terjedésének hatásait ismertette.

Az „Elméleti kérdések” szekciójában, SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN elnöklete alatt a határkutatások módszertani kérdéseiből kaphattunk ízelítőt. Elsőként SZÓNOKY ANCSIN GABRIELLA elevenítette fel a határ mente hazai kutatásainak elmúlt húsz évét, majd kitért a „határ menti térségek” lehatárolásának metodikai problémáira. SISKÁNÉ SZILASI BEÁTA és MOLNÁR JUDIT referátuma a Bodrogköz térszerkezetét, tércapcsolatait a táj hazai és szlovákiai területén végzett empirikus kutatásaik tükrében szemlélte. PÁL ÁGNES a határ menti kutatás módszereinek fejlődését, régi és új elméleti modelljeit értékelte a dél-alföldi vizsgálatok tapasztalatai alapján. NAGY MELINDA azokról az antropogenetikai eljárásokról beszélt, melyek lehetővé tették, hogy az eddigénél pontosabb képet kapjunk a romák származását, több évszázados vándorlási útvonalait illetően. MEZEI ISTVÁN a magyar-szlovák határszakasz határon átnyúló kapcsolatainak, együttműködéseinek földrajzilag jól tagolható rendszerét, differenciáit, intézményi hátterét ismertette.

A második napi ülés egy, a délelőtti szekciók tematikájához illeszkedő plenáris előadással kezdődött. Ebben RECHNITZER JÁNOS azt taglalta, hogy uniós csatlakozásunkkal megélenkült a magyar hallgatók kereslete más európai felsőoktatási intézmények felé, minek következtében fokozódott az érdeklődés a határ régióban lévő osztrák intézmények képzési kínálata iránt is. Úgy látja, megfelelő stratégia hiányában a hazai egyetemek, főiskolák ki vannak téve az effajta elszívó hatásnak, ezért közös érdekük, hogy feltárják a határ menti együttműködés lehetőségeit és kapcsolatokat építsenek ki a szomszédos országok intézményeivel.

Ezt követően könyvbemutatóra került sor. Elsőként SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN társszerzőként ismertette a magyar-román és a magyar-osztrák határ mente rurális térségeinek társadalmi átalakulásáról és a nemek változó gazdasági szerepéről szóló könyvét (HENSHALL MOMSEN, J.–SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I.–TIMÁR J. 2005., *Gender at the Border*. Aldershot, Ashgate, 142 p.). BARANYI BÉLA egy eddig hiánypótló munkára, a határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok kérdéskörének komplex összefoglaló értékelésére vállalkozott (BARANYI B. 2007: *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 318 p.). Végezetül SZÓNOKY ANCSIN GABRIELLA hívta fel a jelenlévők figyelmét azokra a tanulmány-kötetekre, melyek a szegedi határ- és régiókutató műhely szervezésében megrendezett konferenciák publikációit tartalmazzák.

A délelőtt folyamán három szekció munkájába kapcsolódhattunk be. A „Gazdaság, társadalom, régiók, euróregiók” szekció PÁL ÁGNES elnökletével ült össze. VERES LAJOS a Duna „nagy térség” helyzetéről, területfejlesztési feladatairól, az EU által támogatott *Donauregionen projekt* megvalósulásáról szólt. CSAPÓ TAMÁS a magyar-osztrák határ menti

munkaerőpiaci kapcsolatok húsz évre visszanyúló történetével és a határ menti munkavállalást szabályozó egyezményekkel foglalkozott. RICZ ANDRÁS referátumában arra kereste a választ, hogy a szerb-magyar határtérség fejlődésére és határokon átvívelő kapcsolatainak alakulására hogyan hatottak az uniós szomszédsági (Interreg) projektek. TAKÁCS ZOLTÁN amellet érvelt, hogy a Vajdaság oktatási rendszerének képzési kínálata nem követi a munkaerő-piaci változásokat, így az iskolapadokból kikerülő diplomások csak évek múltán tudnak munkába állni. KUN ATTILA és SZÓNOKY ANCSIN GABRIELLA egy tipikusnak tekinthető határátkelő, a szerb határ mellett fekvő Kelebia példájával illusztrálta, hogy a schengeni határ miként hat a kis települések gazdaságára, milyen irányba mozdítja el azok társadalmi-gazdasági folyamatait. GYÖRI FERENC a Dél-Alföld határ menti középiskoláinak eredményességi mutatóit tehetségtérképzési szempontból értékelte.

A „Kultúra és turizmus” témakörében két szekció is működött. Az első CSAPÓ TAMÁS, a második KUGLER JÓZSEF vezetésével munkálkodott. KÉKESI SZILVIA és HAJNAL KLÁRA színes képekkel illusztrált előadásban korunk egyik kiemelkedő gazdasági ágazata, a turizmus globalizálódásának, negatív következményeinek, fenntarthatóságának problémáit boncolgatta. MOHOS MÁRIA a szlovéniai magyarság igényes kivitelű, magyar nyelvű tudományos-kulturális kiadványát, a *Muratáj* c. folyóiratot hozta el és mutatta be a résztvevőknek. BOGNÁR ANGÉLA és BERGHAUSER SÁNDOR a Duna-Dráva Nemzeti Park turizmusának kibontakozását, s ebben az államhatár jelenlétének szerepét taglalta. CSORDÁS LÁSZLÓ vizsgálatai szerint az Északkelet-Alföld határ menti településeire érkező külföldiek eltérő „felkeresési motivációkkal” érkeznek: a romániai, ukrainai látogatók főként rokonlátogatási, bevásárlási, munkavállalási céllal, míg a nyugatiak inkább a vadászat és az ökoturizmus keretében ismerkednek a területtel. LAKI ILDIKÓ a hazánkban népszerűvé, értékeremtővé vált kulturális turisztikai kezdeményezésekről, azok lokális hatásáról és „határtalanságáról” számolt be. GINZER MÓNKA a Dunántúl déli határa mentén élő szláv nemzeti kisebbségek idegenforgalmi szerepére, a nemzetiségi jelenlétre építhető turisztikai terméktípusokra és ezek nemzeti identitásra gyakorolt hatására világított rá.

A konferenciát utolsó felszólalóként TÓTH JÓZSEF zárta be, kifejezve elismerését a szervezők és az előadók teljesítménye iránt. A találkozót jó hangulatúnak, oldott légkörűnek és szakmai szempontból sokszínűnek értékelte.

Győri Ferenc

Beszámoló a Régiótörténeti Kutatások Albizottság megalakulásáról

2009. szeptember 18-án a Szegedi Akadémiai Bizottság székházában az alábbi programra került sor:

- 11.00.-11.05.** Prof. Dr. Lengyel Imre megnyitó beszéde
- 11.05.-11.15.** A Közép-Európai Közlemények No. 4-5. (összevont) számának bemutatása
- 11.15.-11.30** MTA Regionális Tudományi Bizottság Régiótörténeti Kutatások Albizottságának hivatalos megalakulása
- 11.30.-11.50.** Tudományos előadás: Dr. habil. Gulyás László: Regionalizációs kísérletek a történelmi Magyarországon.
- 11.50.-12.00.** Dr habil. Marjanucz László korreferátuma
- 12.00.-től** Vita, hozzászólások